

Miért vagyok továbbra is szkeptikus?*

BEVEZETÉS

Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben? című tanulmányomban (Tőzsér 2013a) amellet érveltem, hogy nem hihetünk komolyan és őszintén filozófiai elméletekben, és ennél fogva fel kell függeszteni a filozófiai ítéleteinket. Tanulmányomra már korábban is érkezett három bíráló (Forrai 2013; Mekis–Sutyák 2013; Schwendtner 2013), melyekre *Maradok szkeptikus, tisztelettel* című írásomban (Tőzsér 2013b) válaszoltam. Kritikusaimmal vitatkozva ebben a filozófiai nézetkülönbségek mértékét és természetét, a nézetkülönbségből vett szkeptikus érvet, és a filozófiai tevékenység és a filozófiai problémák viszonyát elemeztem. Az alábbiakban Molnár Gábor, Demeter Tamás és Farkas Henrik hozzászólásával vitatkozom.

I. NÉZETKÜLÖNBSÉG ÉS EPISZTEMIKUS EGYENRANGÚSÁG

Újabb három bírálóm közül Molnár a legkritikusabb. Szerinte rosszul értelmezem mind a filozófiai nézetkülönbségek természetét, mind az episztemikus egyenrangúság fogalmát, és nem mutatom meg, hogy a filozófusok közti nézetkülönbség szükségszerű. Ez utóbbival most nem foglalkozom. Elismerem, hogy adós vagyok ezzel, de a részletes kifejtés aránytalanul megnövelné írásom terjedelmét. Válaszomat három pontban fejtem ki.

1. Vitatott tanulmányomban (Tőzsér 2013a) számos példával igyekeztem alátámasztani, hogy a filozófusok között nincsen egyetértés a filozófiai problémák megoldását illetően. E nézetkülönbség vagy konszenzushiány valamennyi fi-

* Köszönettel tartozom Forrai Gábornak, Gébert Juditnak, Márton Miklósnak és Schmal Dánielnek a témában folytatott beszélgetéseinkért. A tanulmányhoz vezető kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TAMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai Hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

lozófus (közös) *tapasztalata*: mindenki, aki a filozófia művelésére adja a fejét, előbb vagy utóbb bizonyosan megtapasztalja, hogy a filozófia különböző elméleteket képviselő filozófusok permanens vitáinak színtere. Amikor azt állítom, hogy a filozófusok között nincsen egyetértés, nem azt akarom állítani, hogy a filozófusok a szó szoros értelmében semmiben nem értenek egyet egymással. Bizonyos trivialisításokat minden filozófus elfogad. Egyetlen filozófus sem vitatja például azt, hogy az azonossági viszony tranzitív, ahogy azt sem, hogy hamis kijelentéseket nem lehet tudni (lásd Tózsér 2013b. 136–137). Amit állítok: a *nem triviális* filozófiai téziseket illetően nincsen konszenzus a filozófusok között.

Persze lehetséges ellenpéldákra vadászni, és ha az ember elég ügyes, találhat is néhány olyan nem triviális tézist, melyekről a karosszékében ülve úgy gondolhatja, hogy ezek mégiscsak konszenzuálisak, mivel lényegesen több kortárs filozófus fogadja el őket, mint amennyi elutasítja. Ilyen például a kortárs filozófiában az a tézis, hogy „a cselekedeteink indokai lehetnek a cselekedeteink okai”, „a mentális állapotok nem viselkedési diszpozíciók”, „a fizikai tárgyak nem redukálhatók érzéki benyomásokra” (lásd Forrai 2013. 103). Az efféle ellenpéldákkal azonban vigyázni kell. Mert ha valóban vannak is szignifikánsan többségi vélekedések a filozófiában, az ilyen „konszenzusok” csak ideig-óráig állnak fenn, vagy ahogy korábban fogalmaztam: nem masszívak, hanem puhák és törékenyek (Tózsér 2013b. 138–139).

Molnár úgy látja: a masszív és a törékeny konszenzus megkülönböztetésére hivatkozni részemről „aggályos érvelési stratégia” (Molnár 2014. 115). Ahogy fogalmaz: „[h]a egy kérdésben masszív konszenzus uralkodik, akkor nem érdekes a disszenzusból vett érv szempontjából; ha viszont puha és törékeny az egyetértés, akkor éppen annak *elképzelhetősége*, hogy valaki a jövőben racionálisan, argumentáltan képviseljen a konszenzuálistól eltérő álláspontot, elegendő ahhoz, hogy ne tekintsük ellenpéldának az egyetemes disszenzust kimondó tétellel szemben” (Molnár 2014. i. h.). Egyszóval: nem definiálom egzaktan (független kritériumok alapján) a masszív és a puha konszenzus fogalmát, és egyszerűen azt mondom: ha egy konszenzus puha és törékeny, akkor nem valódi ellenpélda, ha viszont egy konszenzus masszív, akkor az nem releváns, mert nem tartozik a filozófiához. Ez pedig inkorrekt eljárás, ugyanis ezzel „immunizál[om] az érvet minden cáfolattal szemben” (Molnár 2014. 117).

Ez az ellenvetés a szememben nem több pusztá értetlenkedésnél. Való igaz, hogy nem tudom egzaktan definiálni e kétféle konszenzus fogalmát, de erre nincs is szükség. Mindkettőnek vannak ugyanis tiszta esetei. A filozófiában *bizárólag* puha és törékeny konszenzusok léteznek. Ez nem olyan állítás, ami mellett bárkinek is érvelnie kell. Egészen egyszerűen a filozófiai gyakorlat természetéhez tartozik az a – jobb kifejezés híján – hallgatólagos megállapodás, hogy egyetlen nem triviális filozófiai tézis és elmélet sem kikezdhettelen. Egyetlen nem triviális filozófiai tézis vagy elmélet sincs az érinthetlenség

státusával felruházva. A filozófia gyakorlata *ilyen, és kész*: a szakma egyet sem ruházott fel ilyenekkel. Nehéz ennél többet mondani; úgy érzem, máris túlmagyaráztam.

Ami a masszív konszenzusokat illeti: ilyenekre is bőven akad példa, csak nem a filozófiában. A kémiában például masszív egyetértés övezi az égés Lavoisier-féle oxigénelméletét, ezért elképzelhetetlen, hogy komoly folyóiratban megjelenhet olyan tanulmány, melyben a szerzők a flogisztionelmélet mellett szállnak síkra. Vagy vegyük a fizikát. Hasonlóképp elképzelhetetlen, hogy egy rendes lapban megjelenhet olyan tanulmány, melyben a szerzők amellet érvelnek, hogy különbség van a Hold-alatti és a Hold-feletti szféra természeti törvényei között, mivel masszív egyetértés van abban, hogy a természeti törvények mindenhol ugyanazok. Ez sem olyan állítás, ami mellett érvelni kell: a masszív konszenzusok létezése a fizikában és a kémiában éppoly evidens, ahogyan evidens az, hogy a filozófiában nem léteznek ilyenek.

2. Két korábbi tanulmányom egyikében sem vitattam, hogy a különböző trivialisítások mellett abban a nem triviális kérdésben is konszenzus alakulhat ki a filozófusok között, hogy egyáltalán mik a filozófiai problémák, és hogy azoknak milyen lehetséges megoldásai vannak. De nem is vitathattam. Ha nézetkülönbség volna abban, hogy mik a filozófiai problémák, akkor nem állíthatnám azt, hogy a filozófusok között nézetkülönbség van a filozófiai problémák megoldása kapcsán. Ha pedig nem volnának különböző kidolgozott megoldási javaslatok, akkor nem állíthatnám, hogy vita van a különböző filozófiai álláspontok hívei között. Amit állítok: abban nincsen egyetértés, hogy sok-sok rivális, episztemológiailag egyenrangú filozófiai elmélet közül melyik igaz.

Molnár szerint „[a] disszenzus-tétel érvényességi körének ezt a korlátozását sajnos érvel nem támaszt[om] alá” (Molnár 2014. 115), s eleve „képtelenség a filozófia kognitív teljesítményének ez a leszűkítése az elméletek igazságértékének megismerésére” (uo.).

Molnár itt nem értetlenkedik, hanem egyszerűen félreérti, amit mondok. Egy pillanatig sem állítottam (abszurd is volna!), hogy a filozófiai problémák meghatározása és a különböző megoldási javaslatok kidolgozása nem kognitív teljesítmény. Nyilván kognitív teljesítmény. Mi *más* volna? Tán emocionális teljesítmény? Amit állítottam és állítok: a filozófia abban (ha úgy tetszik: *csak* abban) az értelemben sikertelen episztemikus vállalkozás, hogy egyetlen filozófiai problémának sincsen végleges és megnyugtató megoldása. De ez a „csak” nem csekélység. A filozófia ugyanis olyan helyzetben volt és van, mint az orvostudomány volna akkor, ha noha teljes egyetértés volna az orvosok között abban, hogy léteznek különféle betegek és betegségek, az orvosok egyre precízebben képesek volnának azonosítani a különböző betegségeket, és létezne egy sor kiválóan kidolgozott elmélet a betegségek kialakulásáról és gyógyításuk mikéntjéről, de még egyetlen beteget sem lett volna képes meg-

gyógyítani. Ebben az esetben sem azt állítanám, hogy az orvostudomány eredményei nem kognitív teljesítmények, hanem „csak” azt, hogy ha beteg vagy, felesleges orvoshoz fordulnod.

Egyszóval: elfogadom, hogy „nem tekinthetjük a filozófiát a maga *egészében* alkalmatlan megismerési módnak” (Molnár 2014. 116, kiemelés tőlem). De csak azzal a megkötéssel, hogy megismerési módon *nem* olyan tevékenységet értünk, mely megbízhatóan szállít igaz és konszenzuálisan elfogadott ismereteket a valóság, a megismerés, a helyes cselekvés stb. természetéről. Ha ugyanis ez utóbbit értjük filozófiai megismerésen, akkor a filozófia igenis episztemikusan/kognitíven sikertelen vállalkozás és nem létezik filozófiai tudás. Ezért ha véletlenül egy pályaválasztás előtt álló ifjú ember akad az utadba, aki olyan tudomány művelésére akarja szánni az életét, melynek során különböző igazságokig juthat el, akkor le kell őt beszélned arról, hogy a sok tudomány közül épp a filozófiát válassza (lásd Brennan 2010).

3. A nézetkülönbségből vett érv egyik kulcspremisszája szerint a filozófiai viták résztvevői episztemikusan egyenrangúak. Molnár szerint e premissza „rendkívül implauzibilis” (Molnár 2014. 120). Molnár Bryan Frances (2010) „episztemikus feljebbvaló” fogalmából indul ki. Amennyiben a lehetséges világok metafizikai státusáról van szó, valamennyiünknek be kell ismerni: David Lewis episztemikus feljebbvalónk. Mit jelent ez? Először is, Lewis nagyobb született intelligenciával rendelkezik, mint mi. Másodsor: sokszorosan tájékozottabb a témában nálunk. Harmadsor: hosszabb ideje kutatja a témát, mint mi. Negyedsor: a rokon témákat is hosszabb ideje kutatja, és azokban is sokkal jártasabb nálunk. Ötödször: intellektuálisan alaposabb, mint mi. Hatodszor: jobban ismeri a pro és kontra érveket nálunk. Frances azt akarja megmutatni: annak ellenére, hogy Lewis episztemikus feljebbvalója a lehetséges világok metafizikai státusa kapcsán, ő mint episztemikus renegát mégis racionálisan hiheti azt, hogy Lewis genuin realizmusa hamis, és nem számtalan, hanem csak egyetlen világ létezik, az aktuális világ, a mi világunk.

De most nem az az érdekes, hogy Frances-nek igaza van-e ebben, vagy sem, hanem csak az „episztemikus feljebbvaló” fogalma. Molnár úgy határozza meg az episztemikus egyenrangúság fogalmát, hogy összes tényezőt, melyeket Lewis episztemikus feljebbvalósága kapcsán felsoroltam, teljesen egyenlőnek tételez. E szerint: akkor és csak akkor beszélhetünk két vagy több filozófus episztemikus egyenrangúságáról, ha a fentebbi tulajdonságok egyenlően oszlanak el közöttük: *pontosan* ugyanakkora a született intelligenciájuk, *pontosan* ugyanannyi ideje foglalkoznak a témájukkal, stb. Az episztemikus egyenrangúság e fogalmára hivatkozva azt állítja: a különböző filozófusok között valójában soha nem lehetnek episztemikusan egyenrangúak, mert annak az esélye, hogy két vagy több filozófus esetében a fentebb felsorolt tulajdonságok pontosan megegyeznek, teljességgel valószínűtlen. Ahogy fogalmaz: episztemikusan egyenrangú filozó-

fusokról beszélni „olyan mértékű idealizáció, amely éppen Tőzsér álláspontját teszi rendkívül implauzibilissé” (Molnár 2014. 120).

Molnár e ponton nem értetlenkedik, és nem is érti félre, amit mondok, mégis ez az ellenvetése a legkevésbé komolyan vehető. Mivel ő maga sem fukarkodik a minősítésekkel („*rendkívül implauzibilis*”), én sem fogok: rendkívül nehéz elhinnem, hogy Molnár komolyan gondolja, amit ír. Tulajdonképpen szükségtelen is volna kommentálnom, annyira abszurd, ahogy Molnár érvel. Veszi az episztemikus egyenlőtlenség fogalmát, ami például a lehetséges világok státusát illetően Lewis és köztünk fennáll, majd azt mondja: két filozófusról csak abban az esetben mondható jogosan, hogy episztemikusan egyenrangúak, ha esetükben a fentebbi tényezők pontról pontra (másodpercről másodperce, született IQ-ról IQ-ra stb.) megegyeznek.

Az episztemikus egyenrangúság e fogalma teljes nonszensz: a fentebbi faktorok közti egyetlen aprócska eltérés ugyanis már episztemikus egyenlőtlenséget idéz elő. Az episztemikus egyenrangúság fogalma természetesen nem efféle méricskélő „faktoranalízis” eredménye. Amennyire látom, kétféle értelemben beszélhetünk *értelmesen* episztemikus egyenrangúságról. Egyrészt elismerve a különböző filozófusok episztemikus egyenlőtlenségét, beszélhetünk különböző filozófiai *álláspontok* episztemikus egyenrangúságáról. Ekkor azt állítjuk: az egyes filozófusok között fennálló episztemikus egyenlőtlenségek „nem korrelálnak a filozófiai álláspontok között fennálló törésvonalakkal” (Tőzsér 2013a. 166). Innen nézve mondhatjuk: a nominalizmus episztemikusan egyenrangú a realizmussal, a kompatibilizmus az inkompatibilizmussal stb. Másrészt – és ez a fontosabb – érthetjük episztemikus egyenrangúságon azt, amit egy filozófus *elismer* egy másikról. Ahelyett, hogy azt mondaná: „nekem privilegizált hozzáférésem van ehhez és ehhez a jelenséghez, ennélfogva episztemikus fölényem van veled szemben”, azt mondja: „elismerem, hogy episztemikusan egyenrangú vagy velem ebben és ebben a filozófiai kérdésben”. Ez utóbbi esetben merül fel a kruciális kérdés: „kitarthatsz-e jogosan az általad képviselt filozófiai elmélet mellett (hihetsz-e abban komolyan és őszintén), ha látod, hogy más, akit magaddal episztemikusan egyenrangúnak ismersz el, más állásponton van, mint te?”

II. PERSPEKTÍVA ÉS KOGNITÍV BÉKE

Demeter szerint „hihetünk filozófiai elméletekben, sőt nincs is más választásunk, ha [a filozófiára] mint prefilozófiai meggyőződések argumentatív finomítására vagy revíziójára [tekintünk], amely végső soron (fogalmi) intuíciónkra alapoz, és egyúttal azok hangolását célozza”. E metafizológiai vízió szerint a filozófia feladata „rendet vinni széttartó intuíciónk és beszédmódjaink kuszaságába”, mivel a filozófiai elméletek „különböző képekhez segítenek hozzá [...], amelyek [...] elrendezik különféle intuíciónkat”, és mivel a filozófia „ahhoz

segít hozzá, hogy a világra különböző perspektívákat nyissunk, hogy különböző útjait térképezzük fel annak, ahogy a világról és benne az emberről gondolkodni lehet” (sorrendben: Demeter 2014. 125–126, 129).

Demeter egyetért velem abban, hogy a filozófiában nem lehetségesek végleges, konszenzuális megoldások. Mint írja: „[s]zerintem is mély disszenzus van a filozófiai kérdésekre adott válaszok sikerességét illetően”; „[a] filozófia története valóban arra tanít, hogy ez a disszenzus szinkron és diakron módon egyaránt fennállt és fennáll”; „[a]bban is egyetérttek, hogy ez a mindent átható disszenzus nem a vitázó felek kognitív fogyatékoságából ered, hanem a filozófiai tevékenység természetéből fakad” (Demeter 2014. 125). Csakhogy – teszi hozzá – „a tény, hogy a filozófiai viták a mélyükön racionálisan eldönthetetlenek, nem fogyatékoságnak tűnik, hanem *adottságnak*, amely abból fakad, hogy intuícióink különbözőképpen működnék és különbözőképpen reagálunk érvekre” (Demeter 2014. 128, kiemelés az eredetiben).

Demeter tehát úgy gondolja: a filozófia feladata nem filozófiai problémák végérvényes megoldásának keresésében áll, hanem bizonyos filozófiai perspektívák megalkotásában. Úgy gondolja: e perspektívák kidolgozása az, ami a filozófia értelmét adja: „nem látom okát, miért ne kecsegtetne kognitív szempontból értékes belátásokkal bármelyik kiindulópont feltérképezése [még] akkor is, ha a végeredmény nem egy kupac konkluzív válasz lesz, hanem mondjuk a fogalmi lehetőségek világosabb körvonalazása, vagy valamely intuíciónk világos és argumentált megfogalmazása” (Demeter 2014. 128). Ezekről a széttartó intuícióinkat így vagy úgy megzabolázó filozófiai perspektívákról szerinte azért nem lehet lemondani (és ezért van az, hogy nem tehetünk mást, mint hogy komolyan és őszintén hiszünk valamilyen filozófiai elméletben), mert „[n]em tudunk lemondani arról az igényről, hogy a világot valamiképpen értelmesnek és koherensnek lássuk, hogy az intuícióinkat filozófiai képpé fejlesszük” (uo.).

Egyszóval, a fejünkben nagy a káosz (intuícióink széttartanak), de természetünkönél fogva e káosz megszüntetésére törekszünk: azon igyekszünk, hogy rendet rakjunk a különböző, egymásnak ellentmondó intuícióink között. A filozófiával szembeni szkepszis, vagyis a filozófiai ítéleteink felfüggesztése azért indokolatlan, mert valamennyien rendelkezünk azzal a „kielégíthetetlen kognitív igénnyel, hogy különböző intuícióinkat összehangoljuk egymással, és kognitív békében éljünk a világgal és önmagunkkal” (Demeter 2014. 126).

A kognitív béke eszméje nekem is szívügyem. Szkeptikusként én is erre töreksem, és az erre való törekvést javaslom filozófustársaimnak is. Csakhogy, Demeter metafizikai elképzeléseit követve az áhított kognitív béke nem érhető el.

Mindenekelőtt érdemes megkülönböztetni a perspektíva két fogalmát egymástól. Tegyük fel, hogy többen (az egyszerűség kedvéért ketten) elmesélik ugyanazt a történetet, mondjuk egy filozófiai konferencia tapasztalatait. Még ha e két beszélő őszinte is, és szándékosan vagy akaratlanul egyikük sem torzít,

a két elbeszélés különbözni fog egymástól. Az elbeszélők a történet más-más elemeit hangsúlyozzák, más pontokat emelnek ki, más részleteket állítanak fókuszba. Előfordulhat az is, hogy az egyik elbeszélésben a konferencia olyan aspektusai kerülnek fókuszba, melyekről a másik elbeszélésben egy szót sem esik, és *vice versa*. Míg az egyik elbeszélő azt mondhatja: „nekem az előadások a fontosak, ezért azok gondolatmenetét állítom elbeszélésem fókuszába”, addig a másik azt: „nekem az előadások közti beszélgetések a fontosak, ezért az itt elhangzottakat domborítom ki”. A két elbeszélő perspektívája ebben az esetben nem zárja ki egymást, nem áll ellentétben egymással: a különbség köztük mindössze az, hogy a történet más elemeit hangsúlyozza az egyik, mint a másik.

Természetesen nem csak egy megélt eseményt lehet különböző, egymást nem kizáró perspektívából elmondani, hanem bármilyen történetet, így a filozófia történetét is. Különböző perspektívából, azaz más pontokra, részletekre stb. helyezve a hangsúlyt meséli el a filozófiai történetét például – hogy két nagyon különbözőt mondjak – Bertrand Russell és Wolfgang Röd, és senki nem mondhatja azt, hogy míg az egyik elbeszélés alapvetően elhibázott, addig a másik mindent pontosan úgy ad elő, ahogyan az történt.

Csak hogy, a perspektíva e megengedő fogalma nem alkalmazható a filozófiai problémák megoldási javaslataira, azaz a filozófiai elméletekre. Vegyük például a szubsztanciadualizmus és a materialista szubsztanciamonizmus vitáját. Míg az előbbi szerint az elme nem fizikai entitás (egyetlen fizikai tulajdonsága sincs), addig az utóbbi szerint fizikai entitás. Míg az előbbi szerint az elme képes létezni a testtől függetlenül, és ennél fogva halhatatlan, addig az utóbbi szerint az elme fizikai voltából fakadóan nem képes létezni test nélkül, és ennél fogva a test pusztulásával maga is elpusztul. Meglehetősen fonák volna e két elmélet közti különbséget a perspektíva korábbi, megengedő fogalma alapján értelmezni, azaz így interpretálni vitát: „míg a szubsztanciadualista az elme nem fizikai voltára *helyezi a hangsúlyt*, és ennél fogva az elme testtől való függetlenségét és halhatatlanságát *domborítja ki*, addig a materialista szubsztanciamonista az elme fizikai voltát *állítja fókuszba*, és ennél fogva az elme testtől való függőségét és halandó voltát *helyezi előtérbe*”. Egészen egyszerűen meghamisítanánk a közöttük levő vitát, és a vita tétjét. A két elmélet ugyanis logikailag összeegyeztethetetlen. Az egyik azt állítja, amit a másik tagad. Ha az egyik igaz, akkor a másik hamis. Egyszóval: ha e két elméletet az elme természetére vonatkozó két perspektívának tekintjük, úgy a perspektíva előzőtől *eltérő* fogalmával van dolgunk.

Mindezek fényében a következő a problémám Demeter álláspontjával. Ha filozófiai elméleteken olyan perspektívákat értünk, amelyek egymással logikailag összeegyeztethetetlenek, és nem olyanokat, melyek békében megférnek egymással, ahogy a fentebbi két elbeszélés, akkor egy filozófiai perspektíva melletti elköteleződés (komoly és őszinte hit egy filozófiai elméletben) *nem* eredményezhet kognitív békét. Pontosabban: csak akkor eredményezhet, ha *nem* reflektálunk arra, hogy az általunk képviselt perspektíva *csak egy* a sok, sajátunk-

kal logikailag összeegyeztethetetlen perspektíva közül. Egyszóval: csak akkor, ha dogmatikusként ignoráljuk a belátást: létezik egy sor olyan, velünk episztemikusan egyenrangú filozófus, aki más véleményen van, mint mi.

A kognitív béke hiányát jól illusztrálja Peter van Inwagen *We're Right. They're Wrong* című cikke (van Inwagen 2010). Mint közismert, van Inwagen és David Lewis sok más egyéb mellett a szabad akarat kérdésében sem ért egyet egymással. Van Inwagen inkompatibilista, szerinte a szabad akarat nem egyeztethető össze a determinizmussal, Lewis kompatibilista, szerinte összeegyeztethető. Van Inwagen cikkének fő kérdése az, hogy racionálisan hihetnek-e mindketten a saját álláspontjukban, ha egymást episztemikusan egyenrangúnak ismerik el. „Ha felteszem – írja van Inwagen –, hogy mindketten racionálisak vagyunk, máris hallom W. K. Clifford szellemének szemrehányó tiltakozását” (van Inwagen 2010. 26). Clifford szelleme azzal szembesíti van Inwagent, hogy ő és Lewis ugyanazokra az evidenciákra alapozva fejtik ki álláspontjukat. Ezek az evidenciák nem kényszerítőek, ezért lehetséges az, hogy ugyanazokra az evidenciákra alapozva van Inwagen inkompatibilista, Lewis pedig kompatibilista legyen. Felmerül hát a gyanú, hogy nézetkülönbségüket az okozza, hogy mindketten másban *akarnak* hinni, vagyis belső motivációik különböznek. A hinni akarás azonban – suttogja a szellem – „nem követi az igazság nyomát”; álláspontjuk „elfogadásához nem azoknak a dolgoknak a természete vezetett, amelyekről a kérdéses proposíciók szólnak” (van Inwagen 2010. 27). E szkeptikus gondolatokat suttogja tehát Clifford szelleme van Inwagennek, aki végül a következőre jut:

[...] Képtelen vagyok Clifford szelleme suttogására hallgatni, azaz képtelen vagyok agnosztikusnak lenni [...] És képtelen vagyok azt hinni, hogy a gnoszticizmusom [...] irracionális. Azt mondom: képtelen vagyok hallgatni ezekre a suttogásokra. Csakhogy, képtelen vagyok válaszolni rá (van Inwagen 2010. 27).

Mindezzel azt akarom mondani: az az episztemikus helyzet, amiben van Inwagen találja magát, nevezetesen hogy „képtelen feladni számos vélekedését, és képtelen elfogadni azt a konklúziót, hogy a vélekedései nem racionálisak, de egyúttal arra is képtelen, hogy megnyugtatóan válaszoljon a szkeptikus kihívásra” (van Inwagen 2010. 10), egészen bizonyosan *nem* a kognitív béke állapota.

Magyarán egy dolog nem megy, ha kognitív békére vágysz: elköteleződnöd egy filozófiai perspektíva mellett, komolyan és őszintén hinned valamilyen filozófiai elméletben, és *emellett* saját tevékenységedre reflektálva belátni, hogy az általad képviselt álláspont mindössze egy a sok-sok létező, azzal episztemikusan egyenértékű, ugyanazokra az evidenciákra alapozó álláspont közül.

Mondom más oldalról. Egyetértek Demeterrel, valóban alapvető igényünk, hogy kognitív békében éljünk a világgal és önmagunkkal. Csakhogy, mivel e kognitív békét nem érhetjük el, ha komolyan és őszintén hiszünk valamilyen

filozófiai elméletben, és egyúttal azt is gondoljuk, hogy az általunk képviselt elmélet csak egy a sok közül, úgy az *egyetlen* lehetőségünk a kognitív béke elérésére (persze, csak ha nem akarunk visszasüllyedni dogmatikus szendergésünkbe), hogy felfüggesztjük a filozófiai ítéleteinket. Demeter szerint e szkepticizmus azért nem járható út, mert „teljesen implauzibilis emberképre támaszkodik, amikor azt sugallja, szabadságunkban áll azt hinni, amit akarunk” (Demeter 2014. 126). Egyetértek. Valóban implauzibilis az az emberkép, mely szerint szabadságunkban áll azt hinni, amit akarunk. De a szkepticizmus nem is ezt várja el. Nem azt várja el, hogy azt higgy, amit akarsz, hanem azt, hogy a filozófiai vélekedéseidet a nézetkülönbségből vett érv meggyőzőereje folytán függesszed fel.

III. PERSPEKTÍVA ÉS SZÜKSÉGSZERŰ NÉZETKÜLÖNBSÉG

Farkas szerint a filozófiai gondolkodás természetéhez tartozik, hogy lehetetlen a konszenzus a filozófusok között: „a filozófiai elméletek, gondolatok közötti disszenzus a filozófiai gondolkodást szükségképpen kísérő perspektivizmus eredménye”. Perspektivizmuson Farkas „a gondolkodás [ama] teljesítményét [érti], amely egy adott jelenséghez egyszerre több pozícióból képes igazolható értelmet társítani”, és azt állítja: „[a] filozófiai gondolkodás megjelenésének ha nem is elégséges, de minimális feltétele, hogy egy jelenséggel kapcsolatos értelmes nézet mellett egy másik, őt kizáró és értelmes nézet bukkanjon fel” (sorrendben: Farkas 2014. 133).

A következőről van szó. Amíg egy jelenség kapcsán csak egyetlen magyarázattal rendelkezünk, addig nem beszélhetünk filozófiáról, mert „nem vagyunk ráutalva, hogy eltöprengjünk azon, milyen perspektívából, mely feltételek mellett válik relevánssá [...] [az adott] jelenséget így értelmezni”. Következésképpen a filozófia szerinte akkor lép porondra, ha „alternatív értelmezési keret bukkan fel”, és filozófiai problémák akkor keletkeznek, ha legalább „két, egymást kizáró perspektívából is képes vagyok [egy adott jelenséghez] [...] értelmet társítani”. Farkas szerint tehát „[a] gondolkodás perspektivikussága, és az abból fakadó disszenzus [...] nem akadály, hanem a filozófiai gondolkodás lehetősége”; a filozófia „addig tart, amíg a gondolkodás perspektivikussága működik”. E perspektivikusság teszi lehetővé „egy probléma megfogalmazását, [...] és a legkülönbébb értelemalakzatok kidolgozását” (sorrendben: Farkas 2014. 133–136).

Farkas mindebből arra következtet, hogy „a filozófia, szemben Tőzsér elképzelésével, nem annyira annak bizonyítása, ahogy a dolgok (magukban) vannak, hiszen perspektivikusságánál fogva erre nem is képes, sokkal inkább kiépíti azokat a kereteket, amelyek között a különféle jelenségek és elképzelések megkapják jelentőségüket” (Farkas 2014. 135–136). A gondolkodás e perspektivikussága egymással logikailag inkonzisztens, vagy legalábbis egymástól nagyon távoli el-

méleteket is eredményezhet: a „naturalizmus ugyanúgy megkaphatja a jelentőségét egy kidolgozott perspektívában, mint az idealizmus” (Farkas 2014. 136).

Farkas koncepciója feltűnően hasonlít Demeteréhez. Mindketten úgy gondolják: a filozófia pusztán különböző perspektívákat tud kínálni. Csak terminológiaiilag különbözik, amit mondanak, de még abban sem nagyon. Demeter szerint a filozófia feladata „fogalmi lehetőségek világosabb körvonalazása, [...] valamely intuíciónk világos és argumentált megfogalmazása” (Demeter 2014. 128), vagyis az, hogy „a körülöttünk lévő világot értelmessé tegy[e]” (Demeter 2014. 126). Farkas szerint pedig az, hogy „kijelöl[je] [bizonyos] jelenségek értelmét” (Farkas 2014. 134), mivel a filozófia képes „meghatározott feltételek felállításával elrendezni a valóságot vagy a valóság egy szeletét, azaz képes érthetővé tenni korábban érthetetlen dolgokat, képes megvilágítani egy vagy több fogalom, dolog stb. jelentőségét” (Farkas 2014. 138).

A nagyfokú hasonlóság miatt Farkas álláspontjával szemben Demeter ellen felhozott érvem ugyanúgy áll. E szerint: nem hihetünk komolyan és őszintén filozófiai elméletekben, ha egyúttal azt is gondoljuk (és ez Farkasnál még hangsúlyosabb, mint Demeternél), hogy szükségképpen van disszenzus, és álláspontunk csak egy a sok-sok lehetséges álláspont közül. Vagyis Farkas sem úszhatja meg (ha konzisztens kíván maradni) ama szkeptikus konklúzió levonását, hogy fel kell függeszteni a filozófiai vélekedéseinket. Amennyiben Farkas komolyan gondolja, hogy a filozófia perspektivikusságánál fogva nem képes végérvényes igazságokat mondani, csak különböző értelemkonstituáló perspektívákat tud felmutatni, úgy neki is el kell fogadnia az álláspontomat.

Farkas koncepciójával szemben azonban egyéb kifogásaim is vannak. Nevezetesen: szerintem Farkas implauzibilisen írja le a filozófiai gondolkodás születését, illetve ugyancsak nem túl szerencsés, amit a filozófiai problémák és a különböző filozófiai perspektívák viszonyáról mond. A két ellenvetés összefügg, de külön-külön adom elő őket.

1. Farkas azt állítja, hogy amíg egy jelenségnek mindössze egyetlen magyarázata van (azaz csak egyetlen perspektívából tudjuk értelmezni a kérdéses jelenséget), addig nem beszélhetünk filozófiai gondolkodásról. Ehhez ugyanis az kell, hogy létezzen valamilyen alternatív elmélet vagy perspektíva.

Tegyük fel, hogy t_1 időpontban a fizikai tárgyak időbeli létezésének mindössze egyetlen elmélete van, az endurantizmus. (E szerint: a fizikai tárgyak létezésük minden pillanatában teljes egészükben jelen vannak, minek következtében azok időbeli létezése numerikus azonosságként értelmezendő.) Mivel t_1 -ben csak ez az egyetlen magyarázat létezik, Farkas szerint az endurantizmus nem filozófiai elmélet. Ez ugyanis akkor válik *filozófiai* elméletté, ha t_2 időpontban megjelenik (legalábbis csírájában) egy alternatív elmélet, a perdurantizmus. (E szerint: a fizikai tárgyaknak időbeli létezésük során csak egy meghatározott [spaciotemporális] részük van jelen, minek következtében a fizikai tárgyak időben való létezése spaciotemporális részeik egymás utáni prezentálódása.)

Szerintem azért implauzibilis Farkas álláspontja, mert az az abszurditás következik belőle, hogy az endurantizmus egy olyan esemény révén válik filozófiai elméletté vagy értelemkonstituáló perspektívává, amely teljesen *független* tőle: egy másik elmélet vagy perspektíva megszületésétől t_2 -ben. Farkasnak azt kell tehát állítania: az endurantizmus t_1 -ben még nem filozófiai elmélet, de t_2 -ben (mivel már van alternatíva) egyszerűen azzá válik.

2. Ez átvezet a második ellenvetésemhez. Egyetértek Farkassal abban, hogy valamennyi filozófiai problémához több perspektíva tartozik. Ezzel azonban nem a gyökerénél ragadja meg a dolgot. Nem az a döntő pont ugyanis, hogy egy perspektíva mellett léteznie kell egy másiknak, hogy filozófiai problémáról legyen szó, hanem az, hogy *maguk a filozófiai problémák* rendelkeznek olyan *belső* szerkezettel vagy természettel, hogy azokat nem lehetséges mindössze egyetlen perspektívából megközelíteni. Vagyis a filozófiai elméletek a filozófiai problémák *belső* természetéből fakadóan *elève* aporetikus szituációkban merülnek fel. A fizikai tárgyak időbeli létezésének problémájánál maradva: maga az emberi elme olyan, hogy – Demeter szavaival élve – az ezzel kapcsolatos „intuíciónk széttartanak”.

Íme, e széttartó intuíciónk: (1) a fizikai tárgyak időbeli létezésük során azonosak maradnak (*o* fizikai tárgy azonos lehet t_1 -ben és t_2 -ben), (2) a fizikai tárgyak időbeli létezésük során képesek megváltozni (*o* fizikai tárgy rendelkezhet t_1 -ben *F* intrinzikus tulajdonsággal és t_2 -ben nem-*F*-fel), és (3) *a* fizikai tárgy azonos *b*-vel, akkor *a*-nak és *b*-nek minden tulajdonsága azonos. A három kijelentés együttesen inkonzisztens, azaz közülük legalább az egyik hamis. Míg az endurantista perspektívája szerint az (1), (3) igaz, és a (2) hamis, addig perdurantista perspektívája szerint a (2), (3) igaz, és a (1) hamis. Ez a két elmélet vagy perspektíva épp azért jöhetett létre, mert a fizikai tárgyak időbeli létezésével kapcsolatban egymással inkonzisztens intuíciónk vannak. Mindezzel – *pace* Farkas – azt akarom mondani: nem a perspektívák különbözősége eredményez filozófiai problémákat, hanem épp fordítva. A filozófiai problémákat bizonyos intuíciónk együttes inkonzisztenciája kelti, és e széttartó intuíciónk az okai annak, hogy különböző perspektívákból lehet megközelíteni a filozófiai problémákat.

IRODALOM

- Brennan, Jason 2010. Scepticism about Philosophy. *Ratio*. 23/1. 1–16.
- Demeter Tamás 2014. A filozófiai tudás természetéről. *Magyar Filozófiai Szemle*. 58/2. 125–129.
- Farkas Henrik 2014. Probléma és perspektivizmus (válasz Tózsér János *Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?* című írására). *Magyar Filozófiai Szemle*. 58/2. 130–138.
- Forrai Gábor 2013. Nem, Platón, te nem vagy irracionális. *Magyar Filozófiai Szemle*. 57/2. 101–113.

- Frances, Bryan 2010. The Reflective Epistemic Renegade. *Philosophy and Phenomenological Research*. 81/2. 419–463.
- Mekis Péter – Sutyák Tibor 2013. Egyetértés és egyértelműség. (Válasz Tózsér János *Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?* című tanulmányára.) *Magyar Filozófiai Szemle*. 57/2. 114–127.
- Molnár Gábor 2014. Soha ne mondd, hogy soha. Ellenvetések Tózsér János *Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben?* című tanulmányával szemben. *Magyar Filozófiai Szemle*. 58/2. 113–124.
- Schwendtner Tibor 2013. Értelmes megismerő vállalkozás-e a filozófia? Megjegyzések Tózsér János tanulmányához. *Magyar Filozófiai Szemle*. 57/2. 128–134.
- Tózsér János 2013a. Hihetünk-e komolyan és őszintén filozófiai elméletekben? *Magyar Filozófiai Szemle*. 57/1. 159–172.
- Tózsér János 2013b. Maradok szkeptikus, tisztelettel. *Magyar Filozófiai Szemle*. 57/2. 135–146.
- van Inwagen, Peter 2010. We're Right. They're Wrong. In Richard Feldman – Ted A. Warfield (szerk.) *Disagreement*. Oxford, Oxford University Press. 10–28.